

FONDACIJA ZA STIPENDIRANJE ROMA

periodični elektronski informator, Broj 13, godina II, E-mail: fsr@cg.yu ; www.fsr.cg.yu

FOKUS GRUPA O PRISTUPU ROMA OBRAZOVANJU I ZAPOŠLJAVANJU

Shodno odluci Upravnog odbora projekta “Druga šansa” u Podgorici je 28. juna 2007. godine održana Fokus grupa na kojoj su pozvani predstavnici poslovnih i preduzetničkih asocijacija, tržišta rada, obrazovnih institucija i civilnog društva.

Članovi i članice Upravnog odbora projekta „Druga šansa“, koji finansira **Evropska unija** (EU) posredstvom **Evropske agencije za rekonstrukciju** (EAR), cijenili su da je za uspjeh projekta od izuzetnog značaja dobiti saznanja i viđenja o zanimanjima za kojima postoje potrebe i mogućnosti zapošljavanja u oblastima i sektorima u kojima su aktivni/e prisutni učesnici/e Fokus grupe.

Pokazalo se da je Fokus grupa izuzetno značajna sa aspekta prepoznavanja zajedničkih interesa i potreba i u tom kontekstu je incirano i nekoliko konkretnih prijedloga u pogledu daljih razvijanja kako socijalnih tako i poslovnih struktura u Crnoj Gori i njihove

senzibilizacije za obrazovanje i zapošljavanje društveno osjetljivih i marginalizovanih grupa u koje Romi i Egipćani definitivno spadaju.

Slijedi detaljan izvještaj sa Fokus grupe:

Prisutni:

1. **Mladen Perazić**, Privredna komora Crne Gore
2. **Momčilo Radulović**, predstavnik DVV International
3. **Aleksandar Rakočević**, ZZZ Crne Gore, Biro rada Podgorica
4. **Ljiljana Garić**, Centar za stručno obrazovanje
5. **Sandra Šipka**, ZZZ Crne Gore
6. **Sanja Mišković**, Glavni grad Podgorica, Sekretarijat za kulturu i sport¹
7. **Boris Mardenović**, izvršni direktor Zanatsko preduzetničko komore Crne Gore²
8. **Veselj Beganaj**, predsjedavajući Nacionalne romske koalicije „Romski krug“
9. **Aleksandar Saša Zeković**, izvršni direktor Fondacije za stipendiranje Roma

Sanja Mišković:

Imam puno iskustva u radu sa Romima. Radila sam u školi u kojoj su više od polovine ukupnog broja učenika lica rosmke nacionalnosti. Nastavni kadar ima jake predrasude prema toj deci. Neophodno je raditi na edukaciji samog nastavnog osoblja a kod dece razvijati dodatne vještine i znanja. Mislim da se organizovanjem recimo kurseva računara i stranih jezika može snažiti njihova motivacija jer primjećujem da vrlo brzo gube interesovanje za školu.

Aleksandar Rakočević:

Sve obuke su predviđene za sve nezapošljene ljude i ne vodimo se etničkom razlikom već isključivo vodimo računa o ispunjavanju određenih kriterijuma. Nedostatak i kvalitet obrazovanja je ograničavajući faktor pristupa Roma zapošljavanju. Obuke, koje kontinuirano i veoma uspješno sprovodi Zavod za zapošljavanje (ZZZ), njima pružaju dodatano znanje i vještine i mislim da sa tom praksom treba nastaviti. Upravo ovih dana grupa lica romske nacionalnosti završila je obuku za konfektionare i svi će biti zapošljeni kod tog poslodavca koji je kod ZZZ kandidovao projekat. Iskustvo mi govori da prema Romima treba promovisati određena jednostavnija zanimanja. Nauče recimo da vare ali ne umiju da nauče da uzmu mjeru. Zbog toga se češće opredjeljuju za jednostavnija zanimanja kao što su recimo frizeri. U građevinarstvu je značajan deficit radnika i mislim da im treba pružiti šansu upravo za osposobljavanje u toj oblasti i na zanimanja iz tog sektora.

Istina je da brojni poslodavci imaju predrasude prema angažovanju Roma. Možda čak i objektivno imaju predrasude jer su česti primjeri da brzo napušte posao, nijesu stalni u obavezama ali i disciplini. Poznato je svima da poslodavac kada nema sigurnost zauzima negativan stav.

Od 260 ljudi koji su angažovani na javnom radu „Neka bude čisto“ njih oko polovina (mislim 130) su Romi. Svakodnevno dobijem informaciju da je neko od njih napuštio posao. Činjenica je da nijesu dovoljno disciplinovani.

Kako bi prepoznali Rome na tržištu rada u našim evidencionim rubrikama imamo predviđenu afirmativnu akciju odnosno svima je omogućeno, koji to žele, da se izjasne kao Romi i mislim da se ta mjera pokazala opravdanom.

¹ U resoru ovog gradskog Sekretarijata je i oblast obrazovanja.

² Čini je deset poslovnih asocijacija.

Mladen Perazić:

Nije mi poznato da se u poslovnom životu pravi razlika po etničkoj osnovi. Kada govorimo o obrazovanju Roma ograničavajući faktor je njihovo materijalno stanje koje je jako loše. Možda treba organizovati da svi dobiju besplatne knjige, udžbenike, školski materijal i pribor. To bi bilo značajno rasterećenje za njihov porodični budžet. Drop out je takođe problem jer odustajanje od škole im postaje brana za dalji profesionalni razvoj. Možda treba u srednjoj školi uvrstiti modularno obrazovanje.

Što se tiče perspektiva zapošljavanja očigledno je izražen deficit u građevinarstvu i tu imamo radnu snagu koju uvozimo. Mislim da tu ima puno prostora za angažovanje Roma. Valja razmišljati i o osposobljavanju za rad na plantažama i kao hotelsko osoblje. Menadžmenti pojedinih hotela žalili su mi se da ne mogu naći radnike u Crnoj Gori.

Boris Mardenović:

Moja su saznanja da je svima dostupno obrazovanje u Crnoj Gori. Radio sam na projektima Caritasa Kotorske biskupije. Niko neće, pa ni Romi, da radi ako ne vidi interes u tome i to je ono na što treba insistirati i podržavati.

Čini mi se da je obrazovni sistem sve bolji i bolji i da su početni problemi, koji su postojali, sada otklonjeni. Uslov za obavljanje zanatskih i turističkih poslova jeste izgradnja adekvatne zakonske infrastrukture. Postoje prijedlozi da se za obavljanje tih djelatnosti prijedhodno mora položiti majstorski ispit ili certifikat 1,2,3 nivoa. Time se podiže kvalitet ali i otvara prostor za širu međusektorsku saradnju. Radimo na senzibilizaciji donosioca odluka kako bi se razumjeli interesi staleške privrede. Postoji 800 zanimanja koje traže poslodavci odnosno 400 zanimanja koje niko ne traži.

Dualni sistem obrazovanja omogućava da se đeca usavršavaju u konkretnim preduzećima.

Ispred Znanstvene komore mogu dati određene konkretne ponude prema projektu „Druga šansa“. Imamo web sejtove naših udruženja i korisnike odnosno finaliste vašeg projekta možemo oglašavati preko naše berze rada. Znači postavljanje vaših korisnika na portalu koji prate i čitaju privatni poslodavci u Crnoj Gori³.

Kovači se žale da teško mogu naći odgovarajuće radnike. Nekada su to i Romi. Često traže platu unaprijed, kupe ono što im treba ili su namjerali, i nakon toga se ne pojavljuju na posao. Iz tih razloga naša komora je napravila jedan ozbiljan model ugovora. Ne vodimo se Kolektivnim ugovorima jer smatramo da nije dovoljno jasan i usklađen sa praksom. Naš model precizira obaveze poslodavca, odgovornost za učinak, zabranu konkurencije. Mislim da model može biti interesantan i za Vas sa aspekta zapošljavanja Roma. Isti je inače usklađen sa zakonodavstvom i lokalnim propisima.

Mladen Perazić:

Romi ne znaju dobro službeni jezik i to je još jedna barijera kako u pristupu obrazovanju tako i samom zapošljavanju. Možda treba organizovati dodatne obuke iz službenog jezika. To se ne odnosi samo na Rome, već i na još neke manjinske narode. Možda treba pojačati fond časova u određenim školama za izučavanje službenog jezika ili kroz sistem dodatne nastave. Razumijem da je najlakše učiti i obrazovati se na jeziku koji najbolje razumiju. To može da bude barijera.

---

³ Gospodin Mardenović misli da ne bi isticanje fotografija proizvelo distancu prema Romima jer „Zanatska komora ističe kvalitet, kvalifikacije i nivo odgovornosti“.

Veselj Beganaj:

Raznovrsne su prepreke procesu obrazovanja Roma ali osnovni je problem nedovoljno poznavanje službenog jezika. Već po tom osnovu nijesu ravnopravni sa ostalom decom. Dobro je što postoje romski asistenti i šteta je što se ta praksa gasi po pojedinim opštinama. Teško je pravno uvesti asistente u obrazovni sistem Crne Gore. Čak su u nekim sredinama prepoznavani i kao konkurencija. Poslije su prosvjetari shvatili da im je to značajna pomoć pa su sve škole počele da traže asistente.

Dalje, problem je odustajanje dece od školovanja jer ne razumije što mu se kaže, što mu je domaći zadatak. Zatim tu su nenormalni uslovi za decu za rad. Ograničenje je i materijalni status jer je jasno da školovanje predstavlja značajan udar na familjarni budžet. Najčešće Romi su bez stalnih prihoda. U Nikšiću je zapošljeno svega stotinjak lica iz 260 romskih familija. To dalje uslovljava pojavu dece na ulicama, prosječanje i druge loše pojave.

Mislim da se ne posvećuje dovoljna pažnja na socijalnom planu. MOP (materijalno obezbjeđenje porodice) se selektivno dodjeljuje što se često pravda nedostatkom dokumentacije. Jako je veliki broj Roma, prijavljenih kod ZZZ, koji su sa aktivne liste prebačeni na pasivnu listu traženja posla. Mislim da to nije dobro. Da li je to neki trend oko smanjivanja broja nezapošljenih u vezi evropskih integracija. Da li je to problem statistike. I pored ovog, moram takođe pohvaliti ZZZ. To je državna institucija koja je praktično najviše uradila na planu primjene Dekade uključivanja Roma u Crnoj Gori.

Sandra Šipka:

Samozapošljavanje je nemoguće primijeniti kod Roma. Činimo značajne napore da se te stvari prevaziđu. Ali to predstavlja ograničavanje u pogledu dostupnosti nekih naših programa. Naši službenici puno su radili na osposobljavanju na radom sa ovim grupama, posebno su izgrađivani kapacitetu za blagovremeno prepoznavanje i otklanjanje diskriminacije.

Istina, često je razlog zašto lica nema u evidenciji nezapošljenih to što se redovno ne javljaju ZZZ. Napravljen je takav program koji automatski, usljed nejavljanja, lica uklanja sa liste. Najvažnije je da Romi prepoznaju interes da budu na tržištu rada i da se njihova pozicija učini što kvalitetnijom i atraktivnijom za zapošljavanje. Na Upravnom odboru našeg projekta „Druga šansa“ razgovarali smo o mogućim preduzetničkim projektima. Radićemo na njihovom daljem koncipiranju i vjerujem da će i ZZZ naći mogućnosti da se najkvalitetniji biznis projekat podrži. Najvažnije je ipak da privatni poslodavci iskažu spremnost i interes za zapošljavanje teško zapošljivih kategorija u koje Romi spadaju.

Mladen Perazić:

Možda treba da mijenjamo model zapošljavanje ako bi orijentacija bila orijentisana na kratkoročna zapošljavanja (na dan ili dva). Predložio bih osnivanje Centra za radnike. Mislim da bi to bilo isplativo svima.

Aleksandar Rakočević:

Mi radimo sa kategorijom teško zapošljivih lica (Romi, lica sa hendikepom, starija lica). Svako odlučuje da li je nezapošljen ili nije. Onaj ko se prijavi na Biro to znači da traži posao. Onaj koji se ne prijavljuje znači da mu ZZZ nije potreban. To nije brisanje nego stavljanje akcenta na one koji hoće da se prema njima primjenjuje politika zapošljavanja. Novi servis, koji će da se širi, a zove se Promjena zapošljenja u sklopu kojeg mogu zainteresovana lica tražiti dodatan posao uz postojeći ili hoće da mijenjaju posao. Mi smo servis poslodavcima i nezapošljenima.

Sandra Šipka:

Nakon javnog rada u Bijelom Polju formiran je centar koji je učesnike javnog rada poslovno povezao i oni su sada uslužbi centar. Možda u tom pravcu treba razmišljati i na ovom projektu. Recimo, rijetko sam vidjela da Romkinja radi u firmi kao higijeničarka.

Mladen Perazić:

U Privrednoj komori ne raspolažemo takvim podacima ali je ipak moj lični utisak da su uglavnom Romi zapošljeni u komunalnim djelatnostima i jednostavnijim zanimanjima. Možda su orijentisani i na neke zanatske radnje.

Aleksandar Rakočević:

U posljednja dva mjeseca oko stotinjak ljudi je našlo zanimanje preko ZZZ u komunalnom sektoru. Posjeduju takvu kvalifikacionu strukturu koja ih neminovno veže za te poslove. Oni se najčešće prihvataju takvih poslova. Čak i nerezidenta lica koja su angažuju na tim poslovima opet su pretežno Romi.

Veselj Beganaj:

Pitanje informisanja o postojanju slobodnih radnih mjesta za mene je ključno. Govorimo uglavnom o nepismenim licima koja opet uglavnom rade u komunalnom sektoru. Na jednom nedavnom konkursu nije primljeno lice neromske nacionalnosti za čistača. Zašto? Jeli to zanimanje isključivo rezervisano za Rome? Romi su najveći ekolozi u Crnoj Gori, oni drže komunalni sektor i bave se reciklažom, nemaju beneficiran staž, zaštitu na radu. Mislim da još uvijek postoje izuzetno snažne predrasude. U tome nam je izuzetno važna saradnja sa poslodavcima i njihovim asocijacijama.

Tu je veliki problem Zakon o minimuma obavljanju zanatske djelatnosti.

Boris Mardenović:

Romima može biti interesantno umjetničko zanatstvo. Izrada suvenira i upotrebnih predmeta⁴. Možemo ponuditi korisnicima vašeg projekta, da preko našeg Udruženja umjetničkih zanatlija, vrše plasman njihovih proizvoda. Istina u praksi se postavlja pitanje plasmana proizvoda tih lica, operizivanja itd jer je to uglavnom, trenutno u Crnoj Gori, neka vrsta dopunskog, vikend zanimanja⁵. Zato je neophodno raditi i na zakonskoj infrastrukturi. Posebno je važno što prije usvojiti Zakon o minimumu obavljanja zanatske djelatnosti. U pogledu zapošljavanja Roma u hotelima? Sa hotelijerima je teška situacija jer ni postojeće osoblje u hotelima nije zadovoljavajuće. Mislim da nije svakako nemoguće.

Aleksandar Rakočević:

Ako govorimo o izboru zanimanja izuzetno je važno da ona budu prilagođen atržišnim potrebama, ali i interesima i mogućnostima samih Roma. Ponoviću "Parketar mora znati da računa i mjeri". Ja bih vam sugerisao da se opredijelite za zanimanja koja sa sobom ne nose mjeru

Boris Mardenović:

Školski sistem ne zadovoljava potrebe poslodavaca. Više se školuje za ZZZ nego za poslodavce. Sa ovom ocjenom se slažu i u ZZZ. Ukazivali smo da se profili za obuku ne mogu raditi na postojeći način. To se mora mijenjati jer nije primjenjivo u praksi. Mora branša je spremna učestvovati u kreiranju tržišnih orijentacija.

Recimo za mehatroničare škole pokazuju interesovanje. Interesovanje postoji i za izradu standarda za gravere.

Česti su ukazi, u praksi, na problem dostavljanja ponuđenih standarda zanimanja svim poslodavcima kao i na kvalitet tog standarda. Nadležni moraju uvažiti pluralizam poslovnog organizovanja. Branša je spremna volonterski da učestvuje u definisanju standarda. Važno je imati na umu da se, u razvijenim zemljama, svakih pet godina aktueliziraju i inoviraju programi.

***

Ostali učesnici su prijedložili sljedeća zanimanja:

- izrađivači: ćilima, vunениh čarapa, različitih vrsta korpi...
- lica osposobljena za transport biljaka
- baštovani i pomoćnici baštovana,
- zidar, tesar, izolater, vodoinstalater i pomoćnici svih ovih zanimanja,
- parketar, keramičar, moler i takođe pomoćnici svih ovih zanimanja.

***

Svi učesnici Fokus grupe saglasni su da je neophodno raditi, kroz javno zastupanje, u pogledu zapošljavanja Roma na kreiranju stimulativnih i podsticajnih mjera.

Neophodno je u toku projekta, posebno faze stručnog osposobljavanja, posvetiti pažnju razvijanju preduzetničkih vještina, unaprijeđenja radne i profesionalne odgovornosti te posvećenosti poslu i radu.

---

⁴ Svi učesnici Fokus grupe složili su se da je ovo posebno zanimljivo sa aspekta zapošljavanja Romkinja.

⁵ Zaključeno je da treba riješiti pitanje ulaza robe kod privrednika u pogledu afirmisanja umjetničkog zanatstva kod Roma.

Podržana projekt ideja da se neki od učesnici projekta „Druga šansa“ pripreme i za otvaranje „Etno radionice“ koja bi mogla biti interesantna u glavnom gradu i u kojoj bi se, u pogledu zapošljavanja, mogao ostvariti gender balans.

Neophodno nastaviti sa razmišljanjima o strukovnom i poslovnom povezivanju učesnika i korisnika projekta „Druga šansa“.

Zanatsko preduzetnička komora Crne Gore zainteresovana je za zaključivanje Protokola o saradnji sa Zavodom za zapošljavanje Crne Gore i Fondacijom za stipendiranje Roma.

Predstavnica Centra za stručno obrazovanje prihvatila prijedlog predstavnika privrednih asocijacija sa Fokus grupe da se u sklopu Festivala obrazovanja odraslih organizuje „Info Dan“ sa učešćem poslodavaca koji bi prezentovali svoje kompanije , profile radna mjesta u njima i odgovornost koja ista nose.

Podržana je ideja oko organizovanja Festivala zanatstva Crne Gore na kojem bi učešće mogli uzeti i romski majstori.

Istaknuto da je neophodno, sa aspekta zapošljavanja Roma, pristupiti istraživanju potreba kod poslodavaca.